

12^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

Αθήνα, 7-9 Νοεμβρίου 2019

(<http://www.eleto.gr/gr/Conference12.html>)

Αφιερωμένο στον Ιπποκράτη

Σάββατο, 9 Νοεμβρίου 2019, 17:00–19:00

Ανοικτή συζήτηση:

Η ορολογία της ιατρικής, χτες–σήμερα–αύριο

(Συζήτηση γλωσσικών και ορολογικών ζητημάτων που αφορούν την ορολογία της ιατρικής στη διαχρονία της)

Ιατρική και τεχνική ορολογία: ομοιότητες και διαφορές και μια αναφορά στον Βύρωνα Σάμιο

Κατερίνα Τοράκη

χημικός μηχανικός, ορολόγος-βιβλιοθηκονόμος
(toraki@tee.gr)

Ιατρική γλώσσα και ορολογία

Για τις ανάγκες της παρέμβασής μου στην Ανοικτή συζήτηση της ΕΛΕΤΟ για την ορολογία της ιατρικής, προσπάθησα ν' αναζητήσω διαδρομές του πεδίου της ιατρικής, προκειμένου να ανιχνεύσω στοιχεία της ιατρικής πληροφόρησης και στη συνέχεια να προσδιορίσω, αν είναι δυνατόν, χαρακτηριστικά της ιατρικής γλώσσας και ορολογίας. Αναζητώντας, δε, βιβλιογραφία για σχέσεις και διαφορές ιατρικής και τεχνικής ορολογίας, συναντούσα ζητήματα σύγκλισης των δύο πεδίων, σύγκλισης με την έννοια της χρήσης στοιχείων από το πεδίο των μηχανικών στο πεδίο των γιατρών και αντίστροφα.

Έτσι, θα ξεκινήσω με ένα βιβλίο που διάβασα πρόσφατα και αφορά τον σπουδαίο Κοζανίτη ιατροφιλόσοφο Γεώργιο Σακελλάριο. Ο Σακελλάριος, ανάμεσα στα πολλά άλλα, γνώριζε γαλλικά, γερμανικά και λατινικά, μετέφραζε κείμενα της ελληνικής και λατινικής γραμματείας, καθώς και των θετικών επιστημών (ιατρικής κτλ.) και ασχολήθηκε με τη λεξικογραφία. Στη βιβλιοθήκη του βρέθηκαν 300 ιατρικά ξενόγλωσσα βιβλία. Η συγγραφέας του βιβλίου Σταυρούλα Λοφίτη διαπιστώνει για τον Σακελλάριο τη διπολική τάση που είχε παρατηρήσει ο Φίλιππος Ηλιού να διαμορφώνεται στον ελληνικό χώρο από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου}, δηλαδή από τη μια έργα που εξυπηρετούν την αρχαιομάθεια και από την άλλη χρηστικά εργαλεία της σύγχρονης γλωσσολογίας. (Λοφίτη, 2015).¹

Αυτός λοιπόν ήταν ένας από τους όχι λίγους ιατροφιλόσοφους του παρελθόντος: ο Σακελλάριος έζησε την περίοδο από τα τέλη του 18^{ου} μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στην εποχή των Φώτων για τα ελληνικά γράμματα και πράγματα. (Αγγέλου, 1999).

Εκτός από τον ιατροφιλόσοφο, συνδυασμό ιατρού με άλλη ιδιότητα συναντούμε στον ιατρομηχανικό, τον ιατρομαθηματικό, τον ιατροφυσικό και τον ιατροχημικό, στον ιατρό, δηλαδή, τον επεξηγούντα, κατά τον Δημητράκο, τα φυσιολογικά και παθολογικά φαινόμενα με τους νόμους της μηχανικής, των μαθηματικών, της φυσικής και της χημείας αντίστοιχα.

Στις μέρες μας, θα μιλήσουμε για τον σύγχρονο ιατρομηχανικό, τον *physicianeer*², που ίσως αν θέλαμε να αποδώσουμε το αγγλικό σύμμιγμα με αντίστοιχο, ως προς τη μορφή, ελληνικό όρο, θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε τον «ιατρονικό». ³ Όσο κι αν ακούγεται υπερβολικό, βερμπαλιστικό, εμπορικό, έχει εισαχθεί

¹ Ένας άλλος μελετητής του, ο Χαρίτωνας Καρανάσιος, γράφει για τον Σακελλάριο: «Διετέλεσε στρατιώτης, έμπορος, φιλόσοφος, ιστορικός, λογοτέχνης και γιατρός, ένα είδος *homo universalis* ή περιπλανώμενου λογίου, οργώνοντας ολόκληρο τον χώρο της ΝΑ Ευρώπης από τη Βιέννη μέχρι τη Στερεά Ελλάδα και από την Αλβανία μέχρι τη Θεσσαλονίκη.» (Καρανάσιος, 1999).

² Το *physicianeer* είναι σύμμιγμα του όρου *physician engineer*.

³ Χρησιμοποιώ προσωρινά αυτόν τον νεολογισμό σε αντιστοιχία με το *physicianeer*, αν και βρήκα να υπάρχει στα αγγλικά ο όρος *iātronic* με άλλη σημασία. Σίγουρα χρειάζεται να συζητηθούν οι νέες αυτές έννοιες και να διατυπωθούν ελληνικοί όροι που να ανταποκρίνονται στις αντίστοιχες έννοιες και να πληρούν κανόνες οροδοσίας. Θεωρώ την απόδοση ιατρομηχανικός προτιμότερη,

ένας νέος όρος που παριστάνει μια νέα έννοια και μια νέα ιδιότητα των γιατρών, αυτών δηλαδή που είναι και physicians και engineers.

Οι εμπνευστές αυτού του «θαυμαστού νέου πεδίου» μας λένε ότι οι physicianeers συνδυάζουν medicine + engineering + entrepreneurship.⁴ Κάποτε, δε, μας θέτουν το ερώτημα: “Μήπως ο γιατρός σας στο μέλλον θα είναι ένας physicianeer;”⁵ Θα είναι δηλαδή, με βάση το προηγούμενο, και γιατρός και μηχανικός και επιχειρηματίας;

Ο ρόλος του «ιατρονικού» / »ιατρομηχανικού», λένε, θα είναι όχι μόνο ο προσδιορισμός της αιτίας ενός προβλήματος, η διάγνωση και η επιλογή θεραπευτικής αγωγής (από τις υπάρχουσες), αλλά και η αναζήτηση νέων τρόπων εξέλιξης των επιλογών θεραπείας του συγκεκριμένου προβλήματος. Ήδη, η έννοια συζητείται και στην Engineering Village, την εταιρεία παροχής πληροφοριών σε θέματα μηχανικών, που κάνει λόγο για αλλαγή υποδείγματος (paradigm shift) στο πεδίο της Ιατρικής.⁶

Δεν μπορούμε, βέβαια, να αγνοήσουμε τους λόγους για τους οποίους προκύπτουν νέες έννοιες και νέα ζητήματα, που έχουν σχέση με τις εξελίξεις στα αντίστοιχα επιστημονικά και τεχνολογικά πεδία και που επηρεάζουν τις εξελίξεις στα ζητήματα γλώσσας και ορολογίας, θεωρώντας πάντα ότι και η ορολογία εξελίσσεται λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές αυτές.

Αναφέρονται συχνά οι διαφορετικές γλώσσες που μιλούν μηχανικοί και γιατροί ως αποτέλεσμα και των διαφορετικών προσεγγίσεων στα ίδια ζητήματα (Wyatt, 2013). Το πρόβλημα εκφράστηκε έντονα πριν από μισόν αιώνα, όταν γιατροί στον Καναδά αναρωτήθηκαν πώς θα μπορούσαν να εφαρμόσουν ηλεκτρικούς παλμούς σε καρδιολογικό πρόβλημα όταν δεν είχαν καθόλου τεχνικές γνώσεις. Σε άλλο παράδειγμα, μηχανικός που ανέπτυξε σύστημα παραγωγής οξυγόνου από τη χημική αποσύνθεση του υπεροξειδίου του υδρογόνου για χρήση στην επούλωση τραυμάτων εξέφρασε την ανάγκη συνεργασίας με γιατρούς, ενώ έθεσε ταυτόχρονα και τα προβλήματα που εμφανίζονται όταν γιατροί και μηχανικοί μιλούν διαφορετικές γλώσσες. (Silverman, 2017).

Οπωσδήποτε η γλώσσα που χρησιμοποιεί κάθε ομάδα, επαγγελματική, κοινωνική ή άλλη, εξαρτάται από την εκπαίδευση, το κοινωνικό περιβάλλον, τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του χώρου, πιθανόν ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες κ.ά. Αυτό που διακρίνει ίσως περισσότερο το πεδίο της ιατρικής είναι η άμεση επικοινωνία ανάμεσα στους εμπλεκόμενους με το πεδίο (που είναι γιατροί κύρια, αλλά και νοσηλεύτες/τριες, φαρμακοποιοί, βιολόγοι κτλ.) και τους ασθενείς ή γενικότερα τους λήπτες υπηρεσιών των πρώτων. Και η επικοινωνία αυτή απαιτεί, συχνά με προτεραιότητα, στοιχεία κοινωνικής, ηθικής, ανθρωπιστικής προσέγγισης, τα οποία επηρεάζουν και τη γλώσσα επικοινωνίας.⁷

Ενδιαφέρουσα είναι και η συζήτηση για τη σχέση της ιατρικής γλώσσας και ορολογίας με τις αντιλήψεις των ασθενών για τις ασθένειες. (Young et al., 2008). Στη συζήτηση αυτή διατυπώνονται ερωτήματα, όπως ο ρόλος της ιατρικής ορολογίας και των μεταβολών της στη μεταβολή των αντιλήψεων για τις ασθένειες, ο ρόλος των ασθενών ή άλλων ενδιαφερομένων μερών⁸ στις μεταβολές της ορολογίας, η τυχόν επίδραση στην πολιτική υγείας, ο ρόλος της διαφήμισης κτλ.

Ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της ιατρικής γλώσσας είναι ότι περιέχει στοιχεία ειδικής γλώσσας, μαζί και στοιχεία φυσικής, καθημερινής και/ή ιδιωματικής γλώσσας, καθώς και ότι χρησιμοποιεί πολλά ακρώνυμα. Έτσι, για την πρόσβαση σε βιβλιογραφικά, ιστορικά, στατιστικά, κλινικά, εργαστηριακά και άλλα ιατρικά

σημειώνοντας ότι ο ιατρομηχανικός προηγούμενων αιώνων ήταν ο iatromechanist (και αντίστοιχα iatrophysicist, iatrophilosopher, iatrochemist).

⁴ Η αρχική ιδέα ανήκει στο δημόσιο Πανεπιστήμιο των ΗΠΑ Texas A&M University, το οποίο τρέχει και σχετικό πρόγραμμα κατάρτισης νέων «physicianeers”. (<https://www.txamfoundation.com/News/Introducing-the-Physicianeers.aspx>)

⁵ <https://www.mddonline.com/will-your-next-doctor-be-physicianeer>

⁶ Engineering Village είναι η σημερινή ονομασία της Engineering Information, εξέλιξη της Compendex, που ήταν η μεγαλύτερη βάση βιβλιογραφικών πληροφοριών για μηχανικούς. Στη σελίδα της διαβάζουμε σχετικά με τη νέα έννοια: This educational “paradigm shift” will require not only biomedical engineers, but also electrical, chemical, computer and mechanical engineers—disciplines that have not been brought into the medical field at the same rate as biomedical engineers, Dr. Banks said. “In a physician visit today, the amount of technology used for both diagnosis and treatment is striking,” she observed. “It’s very clear to me that the future of medicine depends on the development of new technology—and that requires many different kinds of engineers.” (<https://blog.engineeringvillage.com/content/physician-engineers-a-new-breed-of-professionals>) Σημειώνεται ότι η Katherine Banks, επιφανής Αμερικανίδα μηχανικός και καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Texas A&M των ΗΠΑ, είναι η εμπνεύστρια του όρου physicianeer, ενώ έχει συμβάλει στην ίδρυση του ENMED (engineering medicine), ενός εκπαιδευτικού και ερευνητικού προγράμματος στην Ιατρική Σχολή του ίδιου Πανεπιστημίου, με αντικείμενο την εκπαίδευση γιατρών στην ανάπτυξη τεχνολογιών παροχής υγείας (<https://medicine.tamhsc.edu/enmed/index.html>).

⁷ Για ζητήματα μετάφρασης και εκλαίκευσης των ιατρικών κειμένων, βλ. Παριανού (2009).

⁸ Στα ενδιαφερόμενα μέρη μπορεί να περιλαμβάνονται γιατροί, μέσα ενημέρωσης, διαφημιστικές εταιρείες, φαρμακευτικές εταιρείες, ασφαλιστικές εταιρείες κ.ά.

δεδομένα, χρειάστηκε η ανάπτυξη και αξιοποίηση εργαλείων ελεγχόμενης θεματικής ευρετηρίασης, όπως είναι οι θησαυροί και οι οντολογίες.^{9,10}

Στην Ελλάδα ισχύει ό,τι συνολικά για την ορολογία των άλλων ειδικών θεματικών πεδίων, δηλαδή είναι σε μεγάλο βαθμό εισαγόμενη. Στην ιατρική, βέβαια, λόγω της προέλευσης της ιατρικής γλώσσας από την αρχαία ελληνική (και τη λατινική), σε μεγάλο βαθμό η διεθνής (δηλαδή, αγγλική) ιατρική ορολογία καθιερώνεται με αποδόσεις στη νέα ελληνική δημιουργώντας νέους όρους, πολύ συχνά και ως αντιδάνεια.¹¹

Ιστορικά, υπάρχει επιπλέον η διγλωσσία με την καθαρεύουσα και τη δημοτική, που συχνά προβληματίζει ή και διχάζει τα διάφορα μέρη. (Τοράκη, 2011). Για παράδειγμα, ο καθηγητής Αφεντούλης γράφει στη Φαρμακολογία που εκδόθηκε αρχικά το 1875: «*τα ωά αλεκτορίδων άπερ εν τω στομάχω και τοις εντέροις πέπτονται τόσω ράον όσω ρωωδέστερα ελήφθησαν*».¹² Αντιλαμβάνεται κανείς πόσο δύσκολο έως αδύνατο ήταν να κατανοηθεί ένα κείμενο σαν αυτό.

Γλωσσικώς απαρχαιωμένη ονομάζει μια τέτοια γλώσσα ο γιατρός και βουλευτής Κων. Μέρμηγκας στην εισαγωγή του βιβλίου του «Τοπογραφική ανατομική» (1926), γιατί, αν και ελληνική, δεν είναι κατανοητή από τους Έλληνες αναγνώστες «(λ.χ. το «*κάλλαιον*», «*αρυταινοειδής χόνδρος*» κ.τ.τ.), είτε ουσιαστικώς δυσνόητος, ως συμβαίνει π.χ. προς το *ιερόν οστούν*», το «*βρέγμα*» κλπ., είτε τέλος και παριστά το προϊόν σφαλεράς μεταφράσεως εκ του λατινικού, οίος ό όρος «*ειλεός*» (η κάτω μοίρα του λεπτού εντέρου)...».¹³ Ο ίδιος, βέβαια, σε αγόρευση στη Γερουσία το 1933 ως βουλευτής, επικαλείται τον χαρακτηρισμό της δημοτικής ως μαλλιάρης, αποκλείοντας να χρησιμοποιούνται ως όροι της ανατομίας «*ματόσταμνα*» αντί αγγεία, «*καταπιόνας*» αντί οισοφάγος, «*ραχόσκανο*» αντί νωτιαίος κτλ.

Οπωσδήποτε υπήρξαν και υπερβολές, όταν σε συγγραφή ή μετάφραση βιβλίων ιατρικής με χρήση της δημοτικής, επιλέχτηκε η μετατροπή καθιερωμένων όρων με αποτέλεσμα να γράφουν ραχοκοκαλιά τη σπονδυλική στήλη, ποντικένια κλωστή τη μυική ίνα, νερατμίδα τον υδρατμό κτλ. (Τοράκη, 2011). Όπως σημείωνε ο χειρουργός Ιωσήφ Σηφαλάκης (1943), ένθερμος υποστηρικτής της δημοτικής, αυτές οι ακρότητες «*ήταν μια σοβαρή αιτία να καθυστερήσει η εισαγωγή της δημοτικής στα ιατρικά κείμενα*». Ήταν όμως και μια αντίδραση κατά κάποιον τρόπο «*στο πνεύμα της πιο αδυσώπητης ξενηλασίας*» που επικρατούσε εκείνη την περίοδο, όπως σημείωνε σε άρθρο του στη Νέα Εστία ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος το 1943. (Παναγιωτόπουλος, 1943).

Και στην τεχνική ορολογία, την ορολογία σε θέματα μηχανικών, υπάρχει αντίστοιχη διγλωσσία στα ελληνικά και συχνά παρατηρείται οι μηχανικοί να χρησιμοποιούν κοινή, ιδιωματική γλώσσα στους χώρους δουλειάς, αλλά την τυπική, ειδική γλώσσα στον γραπτό λόγο. (Τοράκη, 2009).

Εδώ, πρέπει να σημειώσουμε ότι η Ορολογία ξεκίνησε ως επιστημονικό πεδίο που ενδιέφερε κυρίως τους ασχολούμενους με τα τεχνικά επαγγέλματα: εξάλλου και οι πρωτοπόροι, ο Αυστριακός Wüster (που διέτύπωσε και τη Γενική Θεωρία της Ορολογίας) και ο Ρώσος Lotte ήταν μηχανικοί. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να είναι διαφορετικά, αφού στον 20^ο αιώνα γιγαντώθηκαν τα επιτεύγματα στον τομέα της τεχνολογίας (και της τεκμηρίωσης, που ως επιστημονικό πεδίο συνοδεύει, εκ των πραγμάτων, κάθε τομέα και πολύ περισσότερο ό,τι σχετίζεται με τις εφαρμοσμένες επιστήμες και δη τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών). Η γλώσσα της ιατρικής, όμως, περισσότερο από κάθε άλλη ειδική γλώσσα, έχει ζωή πολλών αιώνων, αφού έννοιες και όροι σημερινοί έχουν ήδη διατυπωθεί και οριστεί από την εποχή των μακρινών προγόνων μας.

Για να δούμε τη σχέση των δύο επιστημονικών πεδίων, θα λάβουμε υπόψη ότι η επιστημονική και τεχνολογική εξέλιξη τον τελευταίο αιώνα έχει χαρακτηριστικά διεπιστημονικότητας και μεγάλης εξειδίκευσης που οδηγούν στον ορισμό νέων πεδίων και νέων εννοιών και όρων, με αποτέλεσμα τη δημιουργία και χρήση ειδικής γλώσσας για κάθε τέτοιο νέο πεδίο. Η σχέση αυτή αναπτύχθηκε ιδιαίτερα με την ανάπτυξη νέων

⁹ Ενδεικτικά αναφέρω τον Θησαυρό Ιατρικών Όρων Mesh (Medical Subject Headings) και το ενοποιημένο σύστημα Ιατρικής Γλώσσας Unified Medical Language System (UMLS), παραγωγή και τα δύο της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ιατρικής των ΗΠΑ (National Library of Medicine – NLM), καθώς και το ταξινομικό σύστημα SNOMED (Systematized Nomenclature of Medicine). Στην Ελλάδα έχει εκδοθεί αντίστοιχα το MeSH-Hellas.

¹⁰ Σημειώνεται, εξάλλου, ότι στο πλαίσιο του ISO λειτουργεί η Τεχνική Επιτροπή ISO/TC 215, Health Informatics η οποία έχει εκπονήσει, ανάμεσα στα άλλα και το Διεθνές Πρότυπο ISO 17117:2002(E): Health Informatics—Controlled health terminology—Structure and high-level indicators (<https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:ts:17117:en>).

¹¹ Πρόταση για τη σωστή χρήση της ελληνικής γλώσσας στη δημιουργία διεθνών ιατρικών όρων διατυπώνεται στο (Iliopoulos et al., 2019).

¹² Αντιγραφή από το (Καραμπερόπουλος, 2009). Ο Δημ. Καραμπερόπουλος έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με την ιστορία της ιατρικής και της ιατρικής ορολογίας (χωρίς να είναι ο μοναδικός, βέβαια). Σημαντικές, ανάμεσα στα άλλα, είναι οι μελέτες του για τον Γαληνό και για τις απαρχές της ελληνικής ιατρικής ορολογίας την εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. (Καραμπερόπουλος, 2008). Οι εργασίες του έχουν αναρτηθεί στον προσωπικό ιστότοπο του συγγραφέα: <http://www.karaberopoulos.gr>.

¹³ Οι αναφορές έχουν ληφθεί από την διδακτορική διατριβή του Θ. Δρίζη με θέμα τον Κ. Μέρμηγκα (Δρίζη, 2016).

τομέων όπου εμπλέκονται και τα δύο πεδία, όπως είναι π.χ. τα θέματα γύρω από την βιοϊατρική (biomedicine) και συναφείς τομείς bioengineering (βιο-μηχανική ή βιολογική μηχανική;) και biomedical engineering (βιοϊατρική μηχανική).¹⁴

Σίγουρα πολλά στοιχεία στην εργασία των γιατρών υπάρχουν και στους μηχανικούς: συλλογή δεδομένων, μετρήσεις, τεστ, ενώ όλο και περισσότερο πλέον σημαντικό ρόλο παίζουν οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, τα δίκτυα, η τεχνητή νοημοσύνη, στα οποία οι γιατροί καλούνται να προσαρμοστούν ως προς τη χρήση αλλά αντίστοιχα και να προσαρμόσουν τη γλώσσα που χρησιμοποιούν. Οι γιατροί χρειάζεται να κατανοήσουν έννοιες από το πεδίο των μηχανικών, αφού θα χρειαστεί να ασχοληθούν με την ψηφιακή ιατρική (digital medicine) και έννοιες όπως δεδομένα, μεγάλα δεδομένα, τεχνητή νοημοσύνη, ανθεκτικότητα των δεδομένων κ.ά. χωρούν πλέον και στο ιατρικό ορολόγιο. Από την άλλη, και οι μηχανικοί θα πρέπει να κατανοήσουν έννοιες από την ανατομία, τη φυσιολογία, τη δομή και τα χαρακτηριστικά της ιατρικής ορολογίας για να είναι σε θέση να επικοινωνήσουν με τους χρήστες της (γιατρούς κτλ.) και να αναπτύξουν τεχνολογίες κατάλληλες για τον τομέα της ιατρικής.

Σε κάθε περίπτωση, η δημιουργία νέων εννοιών και ο ορολογικός εμπλουτισμός είναι καταστάσεις που πάνε αντάμα με την ανάπτυξη της γνώσης και δίνουν ζωή και συνέχεια στη γλώσσα.¹⁵ Σημειώνεται ότι έχουν γίνει σοβαρές προσπάθειες, όπως η ελληνική έκδοση του MeSH, το Λεξικό όρων υγιεινής και επιδημιολογίας (Δημοσιάτης κ.ά., 2017), ο θησαυρός ιατρικών όρων του ΕΚΤ¹⁶ και άλλα, με αδυναμίες όμως και κυρίως με έλλειψη συντονισμού, συνεργασίας και συνολικής αντιμετώπισης της ελληνικής ιατρικής γλώσσας και ορολογίας.

Βύρων Σάμιος

Η ιδιαίτερη αναφορά στον γιατρό και καθηγητή Ιατρικής στο ΕΚΠΑ Βύρωνα Σάμιο είναι γιατί τον έχω συναντήσει πολλές φορές στα πρώτα χρόνια της επαγγελματικής μου πορείας όταν αναπτύσσονταν τα πρωτοποριακά για την εποχή εκείνη (πριν από 30-35 χρόνια) συστήματα επιστημονικής πληροφόρησης.¹⁷ Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '80, τότε που αναπτύσσονταν και στη χώρα μας τα συστήματα επιστημονικής πληροφόρησης παίρνοντας τεχνογνωσία από τις αντίστοιχες εφαρμογές στον διεθνή χώρο, ο Σάμιος ήταν διαρκώς παρών, εκπροσωπώντας την ιατρική πληροφόρηση και ορολογία· ήταν ένας άνθρωπος με βαθιά μόρφωση και με βαθιά αντίληψη του ρόλου και της αξίας της πληροφορίας και της γλώσσας.

Σε άρθρο στο τεύχος 56 του περιοδικού «Διαβάζω» το 1982, ο Σάμιος γράφει για το ρόλο της πληροφόρησης στον τομέα της υγείας και καλεί τους γιατρούς και τις ενώσεις τους να κατανοήσουν γιατί η πληροφόρηση αποτελεί αναπόσπαστη υπηρεσία από την επιστήμη που υπηρετεί. (Σάμιος, 1982).

Ο Βύρων Σάμιος ήταν παρών στις εκδηλώσεις που οργάνωνε το Τεχνικό Επιμελητήριο και η Μονάδα Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης. Αναφέρω ενδεικτικά την εισήγησή του με τίτλο «*Ονομάτων και όρων παθήματα*» που έκανε στην ημερίδα του ΤΕΕ «Τυποποίηση Ορολογίας» το 1992. Εκεί, ο Σάμιος ξεδίπλωσε τις γνώσεις του πέραν της ιατρικής και παρέδωσε ένα μάθημα θεωρίας της γλώσσας και της ορολογίας βασισμένος στα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που έδειξε να γνωρίζει και να έχει αφομοιώσει καλώς. (Σάμιος, 1992). Αφού σημειώνει ότι οι επιστήμες, οι τέχνες και η τεχνολογία απαιτούν ακριβολογία την οποία προσπαθούν να εξασφαλίσουν με την επιλογή των κατάλληλων ονομάτων και όρων, κάνει λεπτομερή ανάλυση στο πλατωνικό κείμενο για τον Κρατύλο για να διερευνήσει τις ιδιότητες και τον ρόλο των όρων και των ονομάτων μέσα στην επιστημονική γλώσσα. Ανιχνεύει και εντοπίζει τα σημεία που βρίσκει στο αρχαίο κείμενο και αφορούν ιδιότητες των ονομάτων, απόψεις για τον ονοματοουργό και επίθετα του ονοματοθέτη (ονομαστή), παραπέμποντας, μάλιστα, και στον στίχο του Νίκου Καρούζου από το ποίημά του «Νεολιθική νυχτωδία στην Κροστάνδη»

Μπορείς όμως να κόψεις ένα τριαντάφυλλο απ' τη λέξη τριανταφυλλιά;

¹⁴ Τα πεδία αυτά είναι ένα από τα σημαντικότερα και ραγδαία αναπτυσσόμενα επιστημονικά πεδία, στα οποία εμπλέκονται γιατροί, βιολόγοι, ηλεκτρονικοί μηχανικοί, πληροφορικοί και άλλες ειδικότητες επιστημόνων. Σχετική αναφορά και ένα σύντομο ιστορικό της Εταιρείας του ΙΕΕΕ, Engineering in Medicine and Biology Society, δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα: https://ethw.org/IEEE_Engineering_in_Medicine_and_Biology_Society_History.

¹⁵ «Εφόσον η ανάπτυξη της γνώσης είναι διαρκής, εφόσον η δημιουργία νέων εννοιών είναι ασταμάτητη, είναι επόμενο ότι ο διαρκής ορολογικός εμπλουτισμός μιας γλώσσας είναι ζωτικής σημασίας γι' αυτήν.» (Βαλεοντής, 2006).

¹⁶ <http://medical-terms.thesaurus.ekt.gr/vocab/index.php>

¹⁷ Για να συμπληρωθεί, βέβαια, η σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Βύρωνα Σάμιου θα πρέπει ν' αναφερθεί ότι ήταν ακτιβιστής της δημοκρατίας και της ειρήνης, επιστήθιος φίλος του Μίκη Θεοδωράκη από το 1943, συνοδοιπόρος του από τη νεολαία Λαμπράκη μέχρι τέλους. Λίγες πληροφορίες στην ιστοσελίδα <http://www.mikis-crete.gr/component/content/article/47/254-mikistheodorakis>, ενώ σχετικές φωτογραφίες υπάρχουν και εδώ: <http://www.mikistheodorakis.gr/el/multimedia/photos/all/?picturesearch=%CE%A3%CE%AC%CE%BC%CE%B9%CE%BF>.

όταν υποστηρίζει ότι «τα όντα βρίσκονται στην εξωγλωσσική πραγματικότητα και μόνο». Για τούτο, πηδά και στον Ιπποκράτη, ο οποίος διακρίνει τα «είδεα» (βλαστήματα) με τα «ονόματα» (νομοθετήματα). Αναφέρεται στη θεωρία της Ορολογίας, και στον ορολόγο που τα αρχαία κείμενα ονομάζουν «ονοματοουργό» και «νομοθέτη», παραπέμποντας και πάλι στον Κρατύλο, ενώ σημειώνει και τη δική του άποψη:

«Ο ορολόγος πρέπει να είναι ειδικός στο αντικείμενο. Στο θέμα αυτό υπάρχει απόλυτη ομοφωνία όσων ασχολούνται με το θέμα, μεταξύ των οποίων και οι γλωσσολόγοι. Ο φιλόλογος είναι απαραίτητος σύμβουλος για θέματα γλώσσας...»

Μιλώντας για τα πάθη των όρων, κάνει λόγο για όρους που καταργούνται (*αμαυρωτικός πυρετός*)¹⁸, για αντικατάσταση δόκιμων από αδόκιμους όρους που επιβάλλον ισχυρά κέντρα όπως οι φαρμακοβιομηχανίες (*αντιβιοτικό αντί βιοθεραπευτικό*), για διατήρηση αδόκιμων όρων χωρίς να δυσχεραίνεται η χρήση τους (*υπέρταση αντί υπερπίεση*) κτλ. Ενδιαφέρον έχουν επίσης τα «αποπήματα» των ορολόγων, παρουσιάζοντας παραδείγματα από τον ιατρικό τομέα (από τα λεξικά Χωματιανού, Ροντόπουλου και άλλων, από προτάσεις σε «ακραία δημοτική», όπως την ονόμασε, των Φωτιάδη και Παπαμόσκου κτλ.).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 η Εταιρεία Ιατρικών Σπουδών αποδέχτηκε την πρόταση για δημιουργία του Κέντρου Ελληνικής Ιατρικής Πληροφόρησης, Ορολογίας και Τεκμηρίωσης (ΙΑΤΡΟΤΕΚ).¹⁹ Ψυχή και Πρόεδρος ήταν ο Βύρων Σάμιος. Το ΙΑΤΡΟΤΕΚ ανέπτυξε πρωτοποριακή δράση στον τομέα της ιατρικής πληροφόρησης, ασχολούμενη, ανάμεσα στα άλλα, με τη μεταφορά στα ελληνικά του θησαυρού ιατρικών όρων Mesh.²⁰ Μίλησε γι' αυτά στην ημερίδα που διοργάνωσε το 1984 η Μονάδα Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης του ΤΕΕ μαζί με την Ένωση Ελλήνων Βιβλιοθηκariών με θέμα «Η πληροφορική στην Πληροφόρηση» στο πλαίσιο του Α' Συνεδρίου Πληροφορικής. Στην ομιλία του με τίτλο «Η βάση ελληνικών ιατρικών δημοσιευμάτων: μελέτη, σχεδιασμός, οργάνωση και προβληματισμός» περιέγραψε αναλυτικά τις λειτουργίες του ΙΑΤΡΟΤΕΚ, δείχνοντας να έχει βαθιά γνώση του αντικειμένου της οργάνωσης, τεκμηρίωσης και ορολογικής επεξεργασίας των επιστημονικών περιοδικών. (Σάμιος, 1984).

Ο Σάμιος ήταν ιδρυτικό μέλος της ΕΛΕΤΟ ως υπεύθυνος της Ομάδας Ορολογίας του ΙΑΤΡΟΤΕΚ. Ήταν επίσης μέλος της Ομάδας Εργασίας που συστάθηκε τον Σεπτέμβριο του 1990 με αντικείμενο τη διερεύνηση της υπάρχουσας κατάστασης και την εκπόνηση Συντονισμένου Ερευνητικού Προγράμματος (ΣΠ) με θέμα την Απόδοση Ορολογίας σε εθνική κλίμακα. Συντονιστής ήταν ο καθηγητής Θ. Τάσιος και άλλα μέλη οι Βαλεοντής, Γαλιώτου, Γιαννακουδάκης, Μπαμπινιώτης, Διάμεσης, Γιοχάλας, Κορογιαννάκης, Κοντορούπης, Παπαχρήστου και Θεολογίτης.²¹

Ο Βύρων Σάμιος δεν ήταν βέβαια ο μοναδικός υποστηρικτής και λειτουργός του ΙΑΤΡΟΤΕΚ και της ελληνικής ιατρικής πληροφόρησης και ορολογίας. Ο ρόλος του, σε κάθε περίπτωση, ήταν καθοριστικός στην εγκαθίδρυση και εδραίωσή της ως διακριτής και εξαιρετικά χρήσιμης δραστηριότητας, στην υπηρεσία των λειτουργών υγείας πρωτίστως, αλλά και στο πλαίσιο των υπηρεσιών επιστημονικής πληροφόρησης που αναπτύχθηκαν στη χώρα μας.

Εξάλλου, όπως αναφέρει ο καθηγητής Αναστάσιος Γερμενής στην Τιμητική εκδήλωση για τους Πρωτεργάτες του ΙΑΤΡΟΤΕΚ, η αρχική ιδέα πρέπει να ήταν του Τζαμουράνη τον Μάρτιο του 1980, σκοπός ήταν «η διαμόρφωση μιας τυποποιημένης ορολογίας, που ήταν απαραίτητη, τόσο για την τεκμηρίωση, όσο και για την εύκολη και ακριβή ανάκτηση των άρθρων από τα αρχεία των ηλεκτρονικών υπολογιστών» και για τη διακπεραίωση του έργου, εκτός από την Ομάδα Ορολογίας, «εργάστηκαν 160 περίπου εισηγητές και καταναλώθηκαν περί τις 10.000 ανθρωποώρες εργασίας, κατανεμημένες, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους στις «συναντήσεις της Τρίτης», που συνεχίστηκαν αδιάλειπτα από το 1980 μέχρι το 1996».

Ένα έργο όντως τιάνιο· αξιομνημόνευτοι οι άνθρωποι που δούλεψαν για να ολοκληρωθεί, διαθέτοντας μαζί με τους απαραίτητους πόρους και την άγνοια των δυσκολιών που θα συναντούσαν στην πορεία, όπως είχε πει αργότερα ένας από αυτούς, ο Βύρων Σάμιος.

Βιβλιογραφία

¹⁸ Στο *Λεξικόν της ελληνικής γλώσσας* του Σκαρλάτου Βυζάντιου (έκδοση 1839 και 1895) βρίσκω απλή αναφορά στους όρους *αμαυρός πυρετός* και *αμαυρά νόσος* στο λήμμα *αμαυρός* με το οποίο ορίζεται ο *σκοτεινός, αμυδρός, θαμπός*· στο ίδιο λεξικό υπάρχει το λήμμα *αμαυρωτικός*, με το οποίο ορίζεται ο *έχων δύναμιν (ιδιότητα) να σκοτίζη (αδυναμία) κτλ.*

¹⁹ Περισσότερες πληροφορίες στο (Δημοσιάτης κ.ά., 2017).

²⁰ MeSH: Medical Subject headings, είναι ο θησαυρός ελεγχόμενων θεματικών όρων στο πεδίο των επιστημών υγείας, παραγωγή της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ιατρικής των ΗΠΑ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/mesh>. Στα ελληνικά κυκλοφορεί το Ελληνοαγγλικό-Αγγλοελληνικό Λεξιλόγιο με τίτλο *MeSH-HELLAS Βιοϊατρική ορολογία* (έκδοση 1991 και συμπλ. 1997).

²¹ Συνοπτική παρουσίαση του έργου εκείνης της ομάδας, που ήταν και η πρώτη προσπάθεια εθνικού ορολογικού συντονισμού στις αρχές της δεκαετίας του '90 γίνεται από τον Βαλεοντή (2014).

- Αγγέλου, Α. (1999). *Των Φώτων Β: Όψεις του νεοελληνικού διαφωτισμού*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Βαλεοντής, Κ. (2006). Η πρόταση της ΕΛΕΤΟ για τον ορολογικό εμπλουτισμό της ελληνικής γλώσσας. Στο: «*Το σύστημα εμπλουτισμού της γαλλικής γλώσσας και πρόταση εφαρμογής ανάλογου συστήματος για τον ορολογικό εμπλουτισμό της ελληνικής*», Ημερίδα ΕΛΕΤΟ (ΓΕΣΥ), 23 Μαρτ. 2006. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/OtherEvents/2006-03-23_ka_Presentation-by-KValeontis_ELETOproposal.pdf.
- Βαλεοντής, Κ. (2014). Ελληνική ορολογία – παρόν και μέλλον. Στο: «*Δίκτυο ορολογίας για την ελληνική γλώσσα και μετάφραση*», Ημερίδα Εργασίας, Γραφείο Αθηνών της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Αθήνα, 11 Απριλίου 2014. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/OtherEvents/2014-11-08_ELETO-EE_Orologiki-Synergasia-ppt.pdf.
- Γερμενής, Α.Ε. *Εισήγηση στην Τιμητική εκδήλωση για τους Πρωτεργάτες του ΙΑΤΡΟΤΕΚ*. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <http://www.iatrotek.org/iatrotek01.asp>.
- Δημολιάτης, Ι., Γαλάνης, Π., Γελαστοπούλου, Ε., Ευαγγέλου, Β., Καντζανού, Μ., Λάγιου, Α., Νένα, Ε., Ντζάνη, Ε., Παναγιωτόπουλος, Τ., Ραχιώτης, Γ., Σμυρνάκης, Ε., Χάιδις, Α. (2015). *Λεξικό όρων υγιεινής και επιδημιολογίας*. Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <http://hdl.handle.net/11419/2667>.
- Δρίζης, Θ. (2016). Κωνσταντίνος Ν. Μέρμηγκας (1874 – 1941): Ο εμπνευσμένος Μανιάτης χειρουργός και ιατροφιλόσοφος. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών. Διδακτορική διατριβή.
- Καραμπερόπουλος, Δ. (2008). Ελληνική ιατρική ορολογία: οι απαρχές της κατά τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό. *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*, 25, 244-247. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <https://www.mednet.gr/archives/2008-2/pdf/244.pdf>.
- Καραμπερόπουλος, Δ. (2009). Το Περιοδικό «Ακαδημαϊκή Ιατρική» του 1943 για τη Δημοτική Γλώσσα στην Ιατρική. *Αρχαία Ιστορίας Επιστημών Υγείας*, 1(2), 61-67. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <http://www.karaberopoulos.gr/el/arthra-anakoinwseis/periodiko-akadimaiki-iatriki-1943-dimotiki-glwssa-iatriki/>.
- Καρανάσιος, Χ. (1999). Μαρτυρίες αναφορικά με τη χρονολόγηση γεγονότων του βίου του ιατροφιλοσόφου Γεώργιου Σακελλάριου. *The Gleaner*, 22, 117-135. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <http://dx.doi.org/10.12681/er.184>.
- Λοφίτη, Στ. (2015). Η βιβλιοθήκη του Γεώργιου Σακελλάριου. Εκδόσεις Περίπλους.
- Μουμούρη, Α. (2018). *Η ελληνική ορολογία της ιατρικής*. Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Φιλολογίας. Μεταπτυχιακή εργασία. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: https://nemertes.lis.upatras.gr/jsp/ui/bitstream/10889/12012/3/Nemertes_Moumouri%28phil%29.pdf.
- Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1943). Η δημοτική και η επιστήμη. *Νέα Εστία*, 387, 952-954. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <http://www.ekebi.gr/magazines/flipbook/showissue.asp?file=69311&code=3271>.
- Παριανού, Α. (2009). Επικοινωνία ρίσκου και μετάφραση: Η περίπτωση της μεταβίβασης γνώσεων στα τεχνικά και ιατρικά κείμενα. Στο: *7ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, Αθήνα, 22-24 Οκτ. 2009. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/7th%20Conference/7th_32-18-ParianouAnastasia_Paper_V02.pdf.
- Σάμιος, Β. (1982). Επιστημονική πληροφορία, πληροφόρηση και πληροφορική στις επιστήμες της υγείας. *Διαβάζω*, 56, Σεπτ.-Οκτ. 1982, 9-11.
- Σάμιος, Β. (1984). Η βάση ελληνικών ιατρικών δημοσιευμάτων : μελέτη, σχεδιασμός, οργάνωση και προβληματισμός. Στο: *Η Πληροφορική στην πληροφόρηση: Βιβλιοθήκες και υπηρεσίες Τεκμηρίωσης στην Ελλάδα*, Ημερίδα ΤΕΕ - Μονάδα Τεκμηρίωσης & Πληροφόρησης, ΕΕΒ, 9 Μαρτ. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://www.library.tee.gr/digital/m785/m785_iatrotek.pdf.
- Σάμιος, Β. (1992). Ονομάτων και όρων παθήματα. Στο: *Τυποποίηση Ορολογίας*, Ημερίδα ΤΕΕ, 11-12 Νοεμβρ. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://library.tee.gr/digital/m1151_1200/m1196/m1196_samios.pdf.
- Σηφαλάκης Ι. (1943). Η Δημοτική στην Ιατρική Ορολογία, Αθήνα.
- Τοράκη, Κ. (2009). Το ΤΕΕ και η ορολογία ή πώς θα το πούμε στη γλώσσα των μηχανικών. Στο: *Ορολογία και τυποποίηση στη χημική μηχανική*, Ημερίδα ΤΕΕ, Αθήνα, 1 Απρ. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://library.tee.gr/digital/m2381/m2381_toraki.pdf.
- Τοράκη, Κ. (2011). Γλωσσικό ζήτημα και επιστημονική ορολογία: μια διερεύνηση διαδρομών και συναντήσεων. Στο: *8ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, Αθήνα, 10-12 Νοεμβρ. [πρόσβαση 17

- Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/8th%20Conference/Papers/8th_27-21_TorakiKaterina_Paper_V01.pdf.
- Iliopoulos, I., Ananiadou, S., Danchin, A., Ioannidis, J. P., Katsikis, P. D., Ouzounis, C. A., & Promponas, V. J. (2019). Hypothesis, analysis and synthesis: It's all Greek to me! *BioRxiv*. <https://doi.org/10.1101/561175>.
- Silverman, L. (2017). *What would our health care system look like if doctors spoke the same language as engineers?* [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <https://www.wesa.fm/post/what-would-our-health-care-system-look-if-doctors-spoke-same-language-engineers>.
- Wulff, H. R. (2004). The language of medicine. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 97(4), 187–188. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <https://doi.org/10.1177/014107680409700412>
- Wyatt, J. (2013). Why don't engineers and clinicians talk the same language - and what to do about it? Στο: *Proceedings of the 26th International Symposium on Computer-Based Medical Systems*, Porto, Portugal, June 20-22, 2013. [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: doi: [10.1109/CBMS.2013.6627753](https://doi.org/10.1109/CBMS.2013.6627753).
- Young, M., Norman, G. & Humphreys, K.R. (2008). The Role of Medical Language in Changing Public Perceptions of Illness. *PLoS ONE* 3(12). [πρόσβαση 17 Οκτωβρίου 2019]. Διαθέσιμο από: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0003875>.